

SYMULACJA CAŁKOWITA ZGODY MAŁŻEŃSKIEJ W DOKTRYNIE I ORZECZNICTWIE ROTY RZYMSKIEJ

TOTAL SIMULATION OF MARITAL CONSENT IN THE DOCTRINE AND JURISPRUDENCE OF THE ROMAN ROTA

Ks. prof. dr hab. Wojciech Góralski

Sąd Biskupi w Płocku, Polska

e-mail: w_goralski@wp.pl; <https://orcid.org/0000-0001-6548-4120>

Abstrakt

Jedną z przyczyn nieważności małżeństwa jest symulacja całkowita zgody małżeńskiej (kan. 1101 § 2 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.) polegająca na wykluczeniu przez nupturienta – pozytywnym aktem woli – samego małżeństwa (*ipsum matrimonium*). Zgoda małżeńska, będąca przyczyną sprawczą małżeństwa, doznaje wówczas zafalszowania: kontrahent wyraża ją słowami (lub równorzędnymi znakami), a jednocześnie dokonuje wykluczenia małżeństwa.

Symulacja całkowita nie polega na braku *intentio contrahendi*, lecz na obecności *intentio non contrahendi*: kontrahent świadomie i dobrowolnie wyklucza małżeństwo tak, że jego pozór nabiera znamion małżeństwa.

Po ukazaniu kontekstu historycznego obowiązującej normy kan. 1101 § 2 (symulacja zgody małżeńskiej), Autor dokonuje jej analizy, a następnie wskazuje *ratio legis* tejsze normy.

Słowa kluczowe: małżeństwo, zgoda małżeńska, symulacja małżeństwa, orzecznictwo rotalne

Abstract

One of the causes of invalidity of a marriage is total simulation of marital consent (Canon 1101 § 2 of the 1983 Code of Canon Law), which consists in one or both parties excluding the marriage itself (*ipsum matrimonium*) by a positive act of will. Marital consent, which is the efficient cause of marriage, is then falsified: the contracting party expresses it in words (or equivalent signs), and at the same time, by this act of will, the contracting party excludes the marriage; then total simulation occurs.

Total simulation does not consist in the absence of intent *contrahendi*, but in the presence of intent non *contrahendi*: the contracting party knowingly and voluntarily excludes the marriage so that its appearance takes on the characteristics of a marriage.

After presenting the historical context of the applicable norm of Canon 1101 § 2 (simulation of marital consent), the author analyzes it and then indicates the ratio legis of this norm.

Keywords: marriage, matrimonial consent, simulated marriage, Rota law

Wprowadzenie

W kształtującym się przez stulecia systemie kanonicznego prawa małżeńskiego szczególne miejsce zajmuje zgoda małżeńska (*consensus matrimonialis*), stanowi bowiem przyczynę sprawczą (*causa efficiens*) tego związku (kan. 1057 § 1 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.¹); jest aktem woli, przez który mężczyzna i kobieta w nieodwołalnym przymierzu wzajemnie się sobie oddają i przyjmują w celu ustanowienia małżeństwa (kan. 1055 § 2) [Castaño 1994, 125; Marinelli 2016, 82-83; Graziani 1986, 27; Navarrete 1993, 91-112], co wyrażały już przyjęte w prawie rzymskim reguły Ulpiana (zm. 228 r.): *Consensus facit nuptias* oraz *Nuptias non concubitus, sed consensus facit* [Huber 1997, 40-41; Hendriks 1999, 40-41; García y García 1978, 125; D'Auria 2007, 42-44; Aznar Gil 1985, 299; Hervada 2000, 281; Góralski 2001, 15].

Zgoda małżeńska może zostać zafałszowana, gdy kontrahent wyraża ją zewnętrznie słowami lub znakami, a jednocześnie pozytywnym aktem woli wyklucza samo małżeństwo (symulacja całkowita) albo jakiś jego istotny element lub istotny przymiot (symulacja częściowa).

Symulacja konsensu małżeńskiego, zarówno całkowita, jak i częściowa, należy do jednego z najtrudniejszych do udowodnienia tytułów nieważności małżeństwa. Chodzi bowiem o akt woli, z natury swojej wewnętrzny, niełatwy więc do rozpoznania *in foro externo*. Ponadto trudność w dowodzeniu symulacji potęguje konieczność obalenia dwóch domniemań prawnych: z kan. 1060 i 1101 § 1.

¹ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski: *Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku*. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski, Pallottinum, Poznań 2022 [dalej: KPK/83].

Wykluczenie *ipsum matrimonium* dokonane wprost (*explicite*) ma miejsce wówczas, gdy kontrahent kieruje swoją wolą bezpośrednio ku odrzuceniu małżeństwa (odrzućenie osoby kontrahenta jako małżonka, odrzucenie samego węzła małżeńskiego i jego mocy wiążącej, odrzucenie sakramentu). Natomiast wykluczenie małżeństwa w sposób domyślny (*implicite*) zachodzi wtedy, gdy wykluczenie to można wywieść z celu subiektywnego, ku któremu kontrahent kieruje swoją intencją².

Symulację całkowitą zgody małżeńskiej, stanowiącą niezgodność zachodzącą między prawdziwą wolą wewnętrzną nupturienta i kłamliwym jej wyrażeniem, zwykło się określać jako wolę niezawierania małżeństwa (*animus non contrahendi*)³.

1. Kontekst historyczny

Zgoda małżeńska, jak wyżej podkreślono, stanowi jedyną i konieczną przyczynę sprawczą (*causa efficiens*) i zarazem formalną (*causa formalis*) paktu małżeńskiego. Zaistnienie konkretnego małżeństwa zależy więc od zgody małżeńskiej stron (określanej również terminem „konsens małżeński”), która jest elementem kreatywnym tego związku.

Zasada konsensualności, wysłowiona w kan. 1057 § 1 KPK/83, powtarzającym dyspozycję kan. 1081 § 1 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r.⁴: „Małżeństwo stwarza zgoda stron między osobami prawnie zdolnymi, wyrażona zgodnie z prawem, której nie może uzupełnić żadna władza ludzka”, należy do fundamentalnych założeń wspomnianego wyżej systemu. Nic też dziwnego, że – w myśl kan. 1101 § 2 KPK/83 – symulacja zgody małżeńskiej skutkuje nieważnością małżeństwa.

Przytoczone wyżej stwierdzenie kan. 1057 § 1 *in fine* wskazuje jednoznacznie na niezbędność konsensu małżeńskiego. Oznacza to, że ów najbardziej osobisty akt nupturienta w żaden sposób nie może zostać zastąpiony. Władza ustanowienia wspólnoty małżeńskiej należy wyłącznie do konsensu samych nupturientów, jakakolwiek więc inna władza ludzka jest tutaj absolutnie nieskuteczna [Fumagalli Carulli 2008, 15]. Stanowi to logiczną konsekwencję

² Zob. Dec. c. Ferreira Pena z 9 czerwca 2006 r., RRD 98 (2006), s. 193-203.

³ Zob. Dec. c. Arokiaraj z 19 lutego 2009 r., RRD 101 (2009), s. 11-17.

⁴ *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus* (27.05.1917), AAS 9 (1917), pars II, s. 1-593 [dalej: KPK/17].

istotnego znaczenia własnego przekazania siebie przez nupturienta drugiej stronie i przyjęcia jej w momencie konstituowania się małżeństwa. Żadne prawo i żadna władza nie są w stanie uznać ważności małżeństwa, w którym zabrakło zgody małżeńskiej, podobnie jak udzielić od niej dyspensy [D'Auria 2007, 46-47]; owszem, można taki związek konwalidować (kan. 1159).

W orzecznictwie odnowionej Roty Rzymskiej, poczynając od pierwszych jej wyroków, podobnie jak w doktrynie P. Gasparriego (w traktacie z 1891 r.), upowszechniło się pojęcie techniczne „symulacja kanoniczna” aplikowane do prawa małżeńskiego, oznaczające niezgodność zachodzącą pomiędzy wolą i jej zewnętrznym ujawnieniem. Jak przyjęto, symulacja zgody małżeńskiej, inaczej fikcja, weryfikuje się wówczas, gdy zgoda małżeńska zewnętrznie zostaje na serio i w sposób właściwy ujawniona, lecz wewnętrznie jej brak [Gasparri 1891, 36; Lega 1911, 463], a co więcej, jest świadomie „fingowana”.

Poczynając od pierwszych orzeczeń rotalnych, w doktrynie i w orzecznictwie, rozróżniano symulację całkowitą i symulację częściową, co także pochodziło od Gasparriego, podobnie jak rozróżnienie między wolą niezawarcia, czyli niezobowiązania się i wolą niewypełnienia podjętego zobowiązania [Gasparri 1891, 36].

Gdy chodzi o wolę niezawarcia małżeństwa, odpowiada ona symulacji całkowitej, lecz nie oznacza to, że kontrahent pozostaje w stanie psychologicznym całkowitego braku woli, ma on bowiem wolę, jak już wyżej wspomniano, niezawarcia małżeństwa, a więc niepowzięcia prawdziwej woli wyrażonej zewnętrznie słowami lub równorzędnymi znakami, kierowanej ku osiągnięciu jedynie „podobieństwa” małżeństwa [tamże].

Wola niezobowiązania się odpowiada różnym formom wykluczenia częściowego, które powodują brak u kontrahenta przedmiotu zgody małżeńskiej⁵.

Natomiast wola niewypełnienia podjętego zobowiązania, według „sztywnego” schematu kontraktualistycznego nie była uznawana za unieważniającą, przy słusznym rozróżnieniu między samym prawem (*ipsum ius*) i wykonywaniem prawa (*exercitium iuris*), między przyznaniem prawa, ewentualnie doskonałego, i jego zwykłym nadużyciem. Orzecznictwo c. De Iorio wskazało, w jaki sposób podjęcie obowiązku, którego wypełnienie wyklucza się na zawsze, powinno być potraktowane jako nieznaczące [Bertolini 2009, 107].

Gdy chodzi w szczególności o wolę niezawarcia małżeństwa, to od początku dla orzecznictwa było czymś oczywistym, że akt woli symulanta dotyczący

⁵ Zob. Dec. c. Many z 24 stycznia 1911 r., RRD 3 (1911), s. 15-19.

wykluczenia całkowitego nie powinien być zwykłym brakiem zgody małżeńskiej, lecz wyraźnym i pozytywnym aktem woli wykluczenia realizowania przez nupturienta pełnej istoty małżeńskiej pochodzącej z prawa naturalnego. Określa to słynny wyrok c. Many z 24 [21] stycznia 1911 r.: „Może się zdarzyć, że ktoś, chociaż zewnętrznie odbywa i akceptuje obrzęd małżeński, to jednak aktem woli wyraźnie i pozytywnie⁶, odrzuca umowę [...] jeśli odrzuca samą umowę, to ma miejsce symulacja całkowita”. Znalazło to swoje potwierdzenie w orzeczeniu c. Lega z 30 sierpnia 1911 r., w którym użyto słowa *excludere*, zastosowanego wcześniej przez P. Gasparriego: „[...] *positivo voluntatis actu non excludit proprietatem matrimonio essentialem, licet excluderet si de ea cogitaret*” [Gasparri 1932, 23].

Powołane wyroki w rzeczywistości nie przejmowały treści doktrynalnych znanych i mniej stosowanych, lecz przeciwnie, wносиły inne podstawy, na których orzecznictwo wypracowywało nowe ujęcia aż do czasów współczesnych, w szczególności dotyczące terminu „symulacja”, nieużywanego przez ustawodawcę kanonicznego w żadnej późniejszej kodyfikacji (stosowano równorzędny termin „wykluczenie” lub „warunek ujmowany w pakt”), co stanowiło oddalenie od doktryny dekretalistycznej, która paktu wymagała, i od doktryny cywilistycznej, która nie przyjmowała skutku zrywającego dla zwyczajnego jednostronnego zastrzeżenia mentalnego⁷.

Zwrot *positivus voluntatis actus* u Gasparriego, jeszcze w jego dziele *Tractatus* z 1891 r. odnosił się wyłącznie do symulacji częściowej, zwrot zaś *voluntas non contrahendi* był zastrzeżony w stosunku do symulacji całkowitej [Gasparri 1932, 108; Bertolini 2009, 107-108; Góralski i Białoobrzęski 2019, 195].

Figura prawna symulacji całkowitej od początku jawiła się jako zasada oznaczająca kwalifikowaną fikcję, która to figura nie wymaga paktu, jest bowiem „intencją zachowywaną w sercu” [Schöch 2012, 171-75]. Owa

⁶ Zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie rotalnym pozytywny akt woli, nazywany również intencją, może być aktualny (*actualis*), kiedy powstaje i jest obecny w momencie wyrażania konsensu, jak również wirtualny (*virtualis*), a więc podjęty wcześniej i nieodwołany w momencie celebracji małżeństwa. Poza tym może być powzięty wprost i bezpośrednio (*explicite*), jak i pośrednio (*implicite*). Może być też aktem podjętym bądź absolutnie (*absolute*), bądź też hipotetycznie (*hypothetice*); w tym drugim przypadku istnieje wola przeciwna jedynie przy założeniu, że się zweryfikują lub nie określone okoliczności w trakcie życia wspólnego. Natomiast do dokonania symulacji nie wystarczy intencja habitualna, podobnie jak interpretatywna [D'Auria 2007, 417-19].

⁷ Termin techniczny „symulacja” spotykał się i nadal spotyka z pewnym zastrzeżeniem [tamże, 411].

możliwość zafałszowania przez kontrahenta naturalnego znaczenia wypowiedzianych słów czy znaków służących wyrażeniu zgody małżeńskiej stanowi *ratio legis* normy kan. 1101 § 1, w myśl której „domniemywa się, że wewnętrzna zgoda odpowiada słowom lub znakom użytym przy zawieraniu małżeństwa”.

Można powiedzieć, że wspomniana wyżej fundamentalna zasada niemożliwości zastąpienia zgody małżeńskiej stanowi klucz hermeneutyczny do interpretacji teźże normy [Bonnet 1985]; ta ostatnia jest naturalną konsekwencją owej zasady [Stankiewicz 2002, 642]. Wspomniane domniemanie, wypada dodać, nie ma charakteru przywileju służącego ochronie aktów dokonywanych w porządku prawnym, a jako *praesumptio iuris tantum* może zostać uchylone dowodem przeciwnym (na rzecz dokonanej symulacji) [Schöch 2012, 172].

2. Norma obowiązująca

Zgoda małżeńska, której przedmiotem materialnym są sami małżonkowie w swojej „małżeńskości”, a jej przedmiot formalny stanowią istotne obowiązki małżeńskie wynikające z trzech dóbr Augustyńskich i z dobra małżonków, jako *actus voluntatis* (kan. 1057 § 2), wewnętrzny i bardzo osobisty, jest spotkaniem zgodnej woli mężczyzny i kobiety w celu ustanowienia stanu życia małżeńskiego. Akt ten stanowi wyraźną aktualizację możliwości człowieka, który, po wystarczającym rozważeniu, decyduje się dobrowolnie i spontanicznie ową wolę ujawnić oraz podjąć zadanie, z istoty swojej wzajemne, stworzenia głębokiej wspólnoty życia i wyłącznej miłości skierowanej ku dobru międzypersonalnemu oraz ku gotowości zrodzenia i wychowania potomstwa (kan. 1055 § 1) [Vela 1993, 291]. Taki akt, przejściowy (jednorazowy), powzięty zgodnie z prawem, stanowiący *matrimonium in fieri* (inaczej *actus quo*), urzeczywistnia się w *matrimonium in facto esse*, czyli w rzeczywistości trwałej powstałej z owego *actus transitorius* (dozgonna wspólnota życia).

2.1. Akt woli wykluczający *ipsum matrimonium*

Co się tyczy aktu wykluczającego *ipsum matrimonium*, to czymś istotnym jest zwrócenie uwagi na jego trzy elementy, którymi są: wola, akt woli i pozytywny charakter tego aktu. Szczególnego znaczenia nabiera tutaj właściwe rozumienie tego ostatniego elementu [Góralski 2009, 131-38]. Odrębną kwestią jest wskazanie form i sposobów, poprzez które ów pozytywny akt woli wyraża się, podobnie jak pytanie, czy symulacja zgody małżeńskiej obejmuje dwa różne i przeciwne sobie akty woli, czy tylko jeden akt woli.

Otóż obejmuje tylko jeden akt: pozytywnego wykluczenia małżeństwa (prawdziwa wola zawarcia małżeństwa zostaje zastąpiona przez inną wolę). Jeszcze inne zagadnienie w tym obszarze dotyczy relacji między wolą symulacyjną i wykluczeniem (termin „wykluczenie” wskazuje na skutek spowodowany – w sposób konieczny – przez wolę symulacyjną).

Pozytywny akt woli różni się istotowo od zwykłej „bezsilności”, składającej się jedynie ogólnie, od dyspozycji obejmującej chcenie habitualne, które nie przechodzi nawet w wirtualny akt woli, a także od zwykłego przekonania od rozwiązłości małżeństwa, które prowadzi wyłącznie do woli interpretatywnej, wreszcie od inercji woli, która nigdy nie prowadzi do powstania aktu pozytywnego⁸. Nie chodzi również o wykluczenie hipotetyczne nierozzerwalności, i to w formie wykluczenia stałości, kiedy to nupturient chce małżeństwa stałego i trwającego na zawsze, stałość tę jednak uzależnia od pozytywnego (lub negatywnego) wyniku „zweryfikowania eksperymentalnego”. Kto w ten sposób zawiera małżeństwo, podporządkowuje jego trwałość pozytywnemu (lub negatywnemu) wynikowi życia wspólnego. W ten sposób nupturient uzależnia trwałość małżeństwa od własnego osądu i sprzeciwia się temu, by przez „nieodwołalną zgodę” powstał święty węzeł, niezależnie od woli małżonków⁹.

Znacząca jest zasada zawarta w wyroku c. Salvatori z 8 marca 2023 r., w myśl której akt wykonany *pro forma* nie zawsze zawiera w sobie wykluczenie dokonującej się rzeczywistości i jest symulowany; aby niepodważalnie udowodnić nieważność małżeństwa, należy wykazać, iż nupturient pozytywnym aktem woli wykluczył samo małżeństwo, tj. przez wolę nieczynienia tego co czyni Kościół. Dodaje jednocześnie, że według stałego Magisterium Kościoła i orzecznictwa rotalnego brak wiary u nupturienta nie powoduje tym samym nieważności małżeństwa, gdyż ma to miejsce tylko wówczas, gdy nupturient nie ma woli zawarcia prawdziwego małżeństwa – tak, jak istnieje ono w swojej naturze, co ma bardzo duże znaczenie w badaniu procesu psychologicznego symulacji¹⁰.

⁸ Dec. c. Milite z 16 kwietnia 2022 r., A. 52/2023, nr 1. Gdy chodzi o przejście od inercji do symulacji, to w orzecznictwie rotalnym postuluje się, by pozytywny akt woli był powzięty „silnie, absolutnie, na serio, prawdziwie, wyraźnie, kategorycznie i rzeczywiście”. Zob. Dec. c. Stankiewicz z 27 października 1995 r., RRD 97 (1995), s. 501, nr 10.

⁹ Zob. Dec. c. Huber z 22 listopada 2000 r., A. 113, nr 4.

¹⁰ Zob. Deklaracja Kongregacji Św. Oficjum z 11 sierpnia 1949 r., AAS 51 (1949), s. 427-28; Ioannes Paulus PP. II, Adhortatio apostolica *Familiaris consortio* de familiae christianae

Jakkolwiek – ze zrozumiałych względów – w kan. 1101 § 2 nie wspomina się o przyczynach symulacji całkowitej zgody małżeńskiej ani o dowodzeniu symulacji, to jednak zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie te znaczące kwestie są obecne, podobnie jak problem relacji symulacji całkowitej do błędu oraz do innych tytułów nieważności małżeństwa.

Gdy chodzi o symulację całkowitą zgody małżeńskiej, to należy przyjąć, że wymieniona figura prawna obejmuje dwa istotne (konstytutywne) komponenty: 1) wykluczającą intencję kontrahenta, powziętą świadomie i dobrowolnie, będącą pozytywnym aktem woli; 2) przedmiot tego aktu wykluczającego: małżeństwo¹¹.

2.2. *Ratio legis* normy

Charakter istotowo donacyjny (ofiarniczy) paktu małżeńskiego polegający na wzajemnym oddaniu się i przyjęciu osób (kan. 1057 § 2) wymaga, by zgoda małżeńska była aktem świadomym i dobrowolnym, a także wewnętrznym i osobowym. By jednak każdy z nupturientów mógł poznać wolę drugiej strony, jedna i druga wola powinny „spotkać się” w jednym punkcie, zmierzając w ten sposób do tego samego przedmiotu, czyli do określonej relacji, którą strony pragną wprowadzić w czyn [D’Auria 2007, 43].

Konsens małżeński jest wprawdzie aktem wewnętrznym (*internus animi consensus*, jak to określa kan. 1101 § 1), inaczej wewnętrzną dyspozycją, to jednak niezbędne jest jego wyrażenie na zewnątrz. Stanowi o tym kan. 1057 § 1 (zgoda stron „wyrażona z godnie z prawem”), a *expressis verbis*

muneribus in mundo huius temporis (22.11.1981), AAS 74 (1982), s. 81-191; tekst polski: Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Familiaris consortio. O zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym*, Drukarnia Watykańska „Polyglotta”, Watykan 1981, nr 68.

¹¹ W orzecznictwie rotalnym dość często przytacza się fragment wyroku c. Stankiewicz z 29 stycznia 1981 r., w którym późniejszy dziekan Roty Rzymskiej, mając na uwadze dane pochodzące z orzeczeń rotalnych przyjmuje, iż symulacji całkowitej zgody małżeńskiej dopuszcza się ten, kto: „nie udziela zgody na żadne małżeństwo; ma intencję niezawierania małżeństwa; chce odegrać komedię; wyklucza samo małżeństwo lub nupturienta; wyklucza wspólnotę trwałą między mężczyzną i kobietą, skierowaną do zrodzenia potomstwa, czyli głęboką wspólnotę całego życia; absolutnie chce wykluczenia sakramentu – tak, iż w przypadku prawdziwego sakramentu, nie chce zawrzeć małżeństwa; celebrytuje małżeństwo *pro forma*; obrzęd małżeński celebrytuje jedynie i wyłącznie jako środek do osiągnięcia celu działającego, który to cel nie jest małżeństwem”. Dec. c. Stankiewicz z 29 stycznia 1981 r., RRD 73 (1981), s. 47.

wymaga tego kan. 1104 § 2: „Zgodę małżeńską nupturienti powinni wyrazić słowami, a gdy nie mogą mówić, równoznacznymi znakami”. Winni tego dokonać równocześnie obecni, bądź osobiście, bądź też przez pełnomocnika (kan. 1104 § 1), z zachowaniem wszystkich wymogów dotyczących formy kanonicznej (kan. 1108-1116).

Mając na uwadze określenie zgody małżeńskiej zawarte w kan. 1057 § 2: „Akt woli, przez który mężczyzna i kobieta w nieodwołalnym przymierzu wzajemnie się sobie oddają i przyjmują w celu ustanowienia małżeństwa”, nie trudno stwierdzić, iż mogą zachodzić sytuacje i *de facto* zachodzą, w których strona (lub strony) zewnętrznie wyraża (wyrażają) zgodę małżeńską, aktem zaś wewnętrznym wyklucza (wykluczają) samo małżeństwo albo jakiś jego istotny element lub jakiś istotny jego przymiot. Taką możliwość bierze pod uwagę ustawodawca stanowiąc, iż „jeśli jedna ze stron albo obydwie pozytywnym aktem woli wykluczyłyby samo małżeństwo lub jakiś istotny element małżeństwa albo jakiś istotny przymiot, zawiera je nieważnie” (kan. 1101 § 2).

Ma wówczas miejsce rażąco rozdzźwięk pomiędzy słowami (lub równoznacznymi znakami) a zgodą małżeńską rozumianą jako akt wewnętrzny. Wypowiadane słowa czy okazywane znaki nie znajdują wtedy pokrycia w wewnętrznej woli kontrahenta, tymczasem to właśnie ona przesądza o powstaniu węzła małżeńskiego [Mc Kay 2009, 259; Marinelli 2016, 62].

W symulacji całkowitej, stwierdza się w wyroku rotalnym c. Todisco z 25 lutego 2025 r. (powtarzając za ponensem orzeczenia c. Canestri z 18 marca 1946 r.)¹², wymagany jest pełny sprzeciw: to, co oznajmia słowo, odmawia tego serce. Kto bowiem symuluje, chce symulować, ponieważ symulacja jest czymś pozytywnym, czyli pochodzi od woli¹³.

Owa możliwość zafałszowania przez kontrahenta naturalnego znaczenia wypowiedzianych słów czy znaków służących wyrażeniu zgody małżeńskiej stanowi *ratio legis* normy kan. 1101 § 1, w myśl której „domniemywa się, że wewnętrzna zgoda odpowiada słowom lub znakom użytym przy zawieraniu małżeństwa”. Można powiedzieć, że wspomniana wyżej fundamentalna zasada niemożności „zastąpienia” zgody małżeńskiej stanowi klucz hermeneutyczny do interpretacji tejże normy [Góralski 2010, 337; Marinelli 2016, 17; Dalla Torre 1993, 62; Colantonio 1990, 18; Stankiewicz 2002, 642]; ta ostatnia jest naturalną konsekwencją owej zasady [Stankiewicz 2002, 643;

¹² RRD 38 (1946), s. 162, nr 5.

¹³ Sent. 19/2015, nr 6.

Bianchi 1993, 196-203; Gas I Aiexendri 2005, 265]. Domniemanie, o którym mowa, nie ma charakteru przywileju służącego ochronie aktów dokonywanych w porządku prawnym, a jako *praesumptio iuris tantum* może zostać obalona dowodem przeciwnym (na rzecz dokonanej symulacji) [Schöch 2012, 171-75; Zuanazzi 2011, 204-21].

Choć instytucja całkowitej symulacji zgody małżeńskiej znana była już Innocentemu III (1198-1216) w dekretale *Tua nos*¹⁴, to specjalną uwagę zaczęto jej poświęcać dopiero poczynając od połowy XIX w., przy czym autorzy okresu przedkodeksowego problemem fikcyjnej zgody małżeńskiej zajmowali się w niewielkim stopniu [Pastuszko 1982, 18-21; Auricio 1957, 1-3]. Usystematyzowania i pogłębienia dotychczasowego stanu wiedzy w przedmiocie symulacji konsensu małżeńskiego dokonał dopiero P. Gasparri (zm. 1934 r.), rozróżniając m.in. symulację całkowitą i symulację częściową oraz formułując definicję tej pierwszej¹⁵.

KPK/17, w kan. 1086 § 2 stanowił, iż nieważnie zawarte jest małżeństwo, gdy „jedna lub obydwie strony pozytywnym aktem woli wykluczyłyby samo małżeństwo [oznaczało to symulację całkowitą – W.G.] albo wszelkie prawo do aktu małżeńskiego lub jakiś istotny przymiot małżeństwa [oznaczało to symulację częściową – W.G.]”. Natomiast w drugiej części powołanego wyżej kan. 1101 § 2 KPK/83 ustawodawca mówi o wykluczeniu „jakiegoś istotnego elementu małżeństwa albo jakiegoś istotnego przymiotu”. Jak więc widać, w obowiązującym KPK rozszerzono tym samym przedmiot symulacji częściowej [Glinkowski 2004, 35-40].

Charakter jedynie deklaratoryjny powołanej normy prawnej sankcjonującej nieważność małżeństwa wystarczająco zdaje się wyjaśniać następujący fragment wyroku c. Ewers z 8 lipca 1972 r., w którym wybitny sędzia Roty Rzymskiej stwierdza: „Natura małżeństwa bynajmniej nie zależy od woli kontrahentów zawierających małżeństwo, i dlatego z uwagi na specyficzny charakter umowy małżeńskiej autonomia woli stron jest niewielka, właśnie dlatego, że przedmiot formalny oraz istotne przymioty małżeństwa

¹⁴ Zob. c. 26, X, IV, 1; *Regesta Pontificum Romanorum iunde ab anno post Christum natum 1198 ad annum 1304*, t. 1, red. A. Potthast, Berolini 1874-1875, s. 378.

¹⁵ „Fictio seu simulatio consensus matrimonialis tunc verificatur, quando contrahens externe quidem verba consensum exprimentia serio et rite profert, sed interne illum non habet” [Gasparri 1904, 33]. Symulacja częściowa według P. Gasparriego zachodziła wówczas, gdy nupturient miał zamiar zawrzeć małżeństwo, ale nie zobowiązać się albo miał zamiar zobowiązać się, lecz zobowiązania nie wypełnić [tamże]. Zob. Stankiewicz 1998, 257-60.

nieodwołalnie zostały już «wcześniej» ustalone¹⁶. Sędzia ma tu na myśli, oczywiście, normę pochodzącą z samego prawa naturalnego.

Wypada dodać, że symulacja częściowa nie może być „dodana” do symulacji całkowitej, ta pierwsza bowiem ogranicza zgodę małżeńską nupturienta, a w przypadku symulacji całkowitej ma miejsce zupełny brak konsensu [Góralski i Białobrzeski 2019, 157]. Należy więc jasno rozróżnić symulację całkowitą, w której występuje zupełny brak konsensu małżeńskiego, od symulacji częściowej, w której to konsens istnieje, lecz z ograniczonym przedmiotem. Obydwie figury prawne symulacji różnią się od siebie nie skutkiem, bo ten jest ten sam (nieważność małżeństwa), lecz pochodzeniem aktu woli i jego celem. Z tego też powodu tytuły nieważności (symulacji całkowitej i symulacji częściowej) mogą być w danej sprawie rozpoznane, lecz w sposób przyporządkowany (symulacja całkowita i – *subordinate* – symulacja częściowa, tzn. że jeśli nie udowodni się symulacji całkowitej, wówczas można rozpoznać tytuł symulacji częściowej) [tamże, 157-58].

Jak zauważa się w orzeczeniu Da Costa Gomes z 16 sierpnia 2023 r., niekiedy mogą zachodzić dwie sytuacje, które należy rozróżnić psychologicznie: w jednej kontrahent udziela swojej woli, nie chcąc stać się małżonkiem, w drugiej zaś nie chce przyjąć jakiegos istotnego obowiązku małżeńskiego. Podczas gdy w pierwszej hipotezie ma miejsce prawdziwa niezgodność między wolą wyrażoną i tą prawdziwą, to w drugiej należy rozpoznać dwa akty pozytywne i przeciwne, na ile kontrahent chce małżeństwa, lecz nie chce już tego, co stanowi jego istotę.

Niekiedy kontrahent, zauważa tenże ponens, przez małżeństwo zamierza osiągnąć cel drugorzędny, bynajmniej nie wewnętrzny w stosunku o samego małżeństwa; ktoś chce coś osiągnąć, np. bogactwo, pokój między rodzinami, szlachetną godność, itp. Zazwyczaj jednak cele te są osiągalne poprzez małżeństwo zawierane z właściwą i prawidłową intencją, co nie sprzeciwia się małżeństwu i nie wyklucza go.

Finis operantis według orzecznictwa rotalnego, kontynuuje Da Costa Gomes, nie może wykluczyć *finis operis*. Kto stawia sobie do osiągnięcia cel zwyczajnie różny do celu dzieła (*finis operis*), nie niweczy zgody

¹⁶ „Nec etenim matrimonii natura pendet a contrahentium voluntate, ac propterea ex specifica natura contractus coniugalis in eo minima est autonomia voluntatis partium eo quod obiectum formale et proprietates essentielles matrimonii inderogabiliter praestabilita sunt”. Dec. c. Ewers z 8 lipca 1972 r., SRRD 66 (1972), s. 409.

małżeńskiej, nie sprawia więc, że małżeństwo jest nieważne. Nie można jednak tego powiedzieć, gdy w opinii kontrahenta główny cel, w istocie jedyny i wyłączny, jest zewnętrzny, a małżeństwo zostaje zdegradowane jedynie do niezbędnego środka i zostaje obalone w swojej istocie i obowiązkach (np. cudzoziemiec zamierza nabycie obywatelstwa albo prawo do dzielenia się obywatelstwem, nie mając zamiaru ustanowić małżeństwa mającego prawa i obowiązki, albo kobieta w ciąży zamierza urodzić dziecko w pozornie zgodnym z prawem małżeństwie); brak jest w tym przypadku prawdziwej zgody małżeńskiej, o której w kan. 1057¹⁷.

Gdy strona zawiera małżeństwo z motywów subiektywnych, zewnętrznych w stosunku do przyczyny celowej małżeństwa, czyli do *bonum coniugum* oraz zrodzenia i wychowania potomstwa, tj. bez afektu małżeńskiego, może zrodzić się z tego domniemanie symulacji całkowitej, ponieważ kontrahent zamierzałby małżeństwo jako zwykły środek, a istotę małżeństwa całkowicie odrzuciłby, nie może zaś stanowić pełnego dowodu¹⁸.

Gdy chodzi o symulację całkowitą zgody małżeńskiej, to należy przyjąć, że wymieniona figura prawna obejmuje dwa istotne (konstytutywne) komponenty: 1) wykluczającą intencję kontrahenta, powziętą świadomie i dobrowolnie, będącą pozytywnym aktem woli; 2) przedmiot tego aktu wykluczającego: małżeństwo¹⁹.

Zakończenie

Możliwość zafałszowania przez kontrahenta naturalnego znaczenia wypowiedzianych słów czy znaków służących wyrażeniu zgody małżeńskiej

¹⁷ Dec. c. Da Costa Gomes z 16 sierpnia 2023 r., A. 71/2023, nr 4.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ W orzecznictwie rotalnym dość często przytacza się fragment wyroku c. Stankiewicz z 29 stycznia 1981 r., w którym późniejszy dziekan Roty Rzymskiej, mając na uwadze dane pochodzące z orzeczeń rotalnych przyjmuje, iż symulacji całkowitej zgody małżeńskiej dopuszcza się ten, kto: „nie udziela zgody na żadne małżeństwo; ma intencję niezawierania małżeństwa; chce odegrać komedię; wyklucza samo małżeństwo lub nupturienta; wyklucza wspólnotę trwałą między mężczyzną i kobietą, skierowaną do zrodzenia potomstwa, czyli głęboką wspólnotę całego życia; absolutnie chce wykluczenia sakramentu – tak, iż w przypadku prawdziwego sakramentu, nie chce zawrzeć małżeństwa; celebryje małżeństwo *pro forma*; obrzęd małżeński celebryje jedynie i wyłącznie jako środek do osiągnięcia celu działającego, który to cel nie jest małżeństwem”. Dec. c. Stankiewicz z 19 stycznia 1981 r., RRD 73 (1981), s. 47.

stanowi *ratio legis* normy kan. 1101 § 1, w myśl której „domniemywa się, że wewnętrzna zgoda odpowiada słowom lub znakom użytym przy zawieraniu małżeństwa”. Można powiedzieć, że wspomniana wyżej fundamentalna zasada bezwzględnej konieczności zgody małżeńskiej stanowi klucz hermeneutyczny do interpretacji tejże normy [Bonnet 1985, 192]; ta ostatnia jest naturalną konsekwencją owej zasady [Stankiewicz 2002, 642; Sabbares. 2010, 264; Bianchi 1993, 196-203; Gas I Aixendri, 265]. Domniemanie, o którym mowa, nie ma charakteru przywileju służącego ochronie aktów dokonywanych w porządku prawnym, a jako *praesumptio iuris tantum* może zostać obalona dowodem przeciwnym (na rzecz dokonanej symulacji) [Schöch 2012, 171-75].

Charakter jedynie deklaratoryjny powołanej normy prawnej sankcjonującej nieważność małżeństwa wystarczająco zdaje się wyjaśniać następujący fragment wyroku c. Ewers z 8 lipca 1972 r., w którym wybitny sędzia Roty Rzymskiej stwierdza, że natura małżeństwa bynajmniej nie zależy od woli kontrahentów zawierających małżeństwo, i dlatego z uwagi na specyficzny charakter umowy małżeńskiej autonomia woli stron jest niewielka, właśnie dlatego, że przedmiot formalny oraz istotne przymioty małżeństwa nieodwołalnie zostały już wcześniej ustalone²⁰. Sędzia ma tu na myśli, oczywiście, normę pochodzącą z samego prawa naturalnego.

W orzecznictwie rotalnym dość często przytacza się fragment wyroku c. Stankiewicz z 29 stycznia 1981 r., w którym późniejszy dziekan Roty Rzymskiej, mając na uwadze dane pochodzące z orzeczeń rotalnych przyjmuje, iż symulacji całkowitej zgody małżeńskiej dopuszcza się ten, kto: „nie udziela zgody na żadne małżeństwo; ma intencję niezawierania małżeństwa; chce odegrać komedię; wyklucza samo małżeństwo lub nupturienta; wyklucza wspólnotę trwałą między mężczyzną i kobietą, skierowaną do zrodzenia potomstwa, czyli głęboką wspólnotę całego życia; absolutnie chce wykluczenia sakramentu – tak, iż w przypadku prawdziwego sakramentu, nie chce zawrzeć małżeństwa; celebryje małżeństwo *pro forma*; obrzęd małżeński

²⁰ „Nec etenim matrimonii natura pendet a contrahentium voluntate, ac propterea ex specifica natura contractus coniugalis in eo minima est autonomia voluntatis partium eo quod obiectum formale et proprietates essentielles matrimonii inderogabiliter praestabilita sunt”. Dec. c. Ewers z 8 lipca 1972 r., RRD 66 (1972), s. 409.

celebruje jedynie i wyłącznie jako środek do osiągnięcia celu działającego, który to cel nie jest małżeństwem”²¹.

PIŚMIENNICTWO

- Aznar Gil, Federico. 1985. *El Nuevo Derecho Matrimonial Canónico*. Salamanca: Universidad Pontificia de Salamanca.
- Bertolini, Giacomo. 2009. „La simulazione totalne tra esclusione del bonum coniugum e della sacramentalità.” W *La giurisprudenza della Rota Romana sul consenso matrimoniale (1908-1008)*, 105-58. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
- Bianchi, Paolo. 1993. „Il pastore d’anime e la nullità del matrimonio.” *Quaderni di Diritto Ecclesiale* 6:196-203.
- Bonnet, Piero A. 1985. *Introduzione al consenso matrimoniale canonico*. Milano: Giuffrè Editore.
- Castaño, Javier F. 1994. *Il sacramento del matrimonio*. Roma: Città Nuova.
- Colantonio, Rosario. 1990. „Valore della presunzione del can. 1101, § 1 CIC.” W *La simulazione del consenso matrimoniale canonico*, Arcisodalizio della Curia Romana. Consiglio di Direzione, 13-44. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
- D’Auria, Angelo. 2007. *Il consenso matrimoniale. Dottrina e giurisprudenza canonica*. Roma: Aracne.
- Dalla Torre, Giuseppe. 1993. *Il valore della presunzione del canone 1101§ 1 in una società secolarizzata. Matrimonio e sacramento*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
- Dzierżon, Ginter. 1999. „Troska Roty Rzymskiej o jedność jurisprudencki w Kościele.” *Prawo Kanoniczne* 42, nr 1-2: 203-26.
- Erlebach, Grzegorz. 2000. „Wokół pojęcia jurisprudencki rotalnej.” W *Plenitudo legis dilectio. Księga pamiątkowa dedykowana prof. dr. hab. Bronisławowi W. Zubertowi OFM z okazji 65. rocznicy urodzin*, red. Antoni Dębiński, i Elżbieta Szczot, 253-55. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Fumagalli Carulli, Omberta. 2008. *Il matrimonio canonico tra principi astratti e casi pratici*. Milano: Vita e Pensiero.
- Garcia y Gacia, Antonio. 1978. *Tractatus canonicus de matrimonio*. Paris: Beauschense.

²¹ „[...] qui nullum in matrimonium consensum praestat; qui animum habet non contrahendi; qui comoediam agere vult; qui excludit ipsum matrimonium aut nupturientem; qui excludit societatem permenentem inter virum et mulierem ad filios procreandos seu intimam totius vitae comunione; qui absolute vult exclusionem sacramenti ita ut sub hypothesi veri sacramenti nolit contrahere; qui pro forma celebrat; qui ritum nuptialem unice et exclusive celebrat tamquam medium ad finem operantis consequendum qui non est ipsum matrimonium”. Dec. c. Stankiewicz z 19 stycznia 1981 r., RRD 73 (1981), s. 47.

- Gas I Aiexendri, Maria. 2005. „Ammissione a matrimonio sacramentale e fede.” *Studia Canonica* 39:181-201.
- Gasparri, Petrus. 1905. *Il matrimonio*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
- Gasparri, Petrus. 1932. *Tractatus canonicus de matrimonio*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
- Glinkowski, Benedykt. 2004. *Symulacja całkowita zgody małżeńskiej w orzecznictwie Roty Rzymskiej (1965-1995)*. Poznań: Wydawnictwo Archidiecezji Poznańskiej.
- Góralski, Wojciech, i Tomasz Białobrzeski. 2019. *Symulacja całkowita zgody małżeńskiej (kan. 1101 § 2 KPK) w najnowszym orzecznictwie Roty Rzymskiej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe UKSW.
- Góralski, Wojciech. 2001. „Zgoda małżeńska jako akt konstytuujący małżeństwo.” W *Niezdolność konsensualna do zawarcia małżeństwa kanonicznego (kan. 1095, nn. 1-3 KPK)*, red. Wojciech Góralski, i Ginter Dzierżon, 20-58. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Góralski, Wojciech. 2009. „Znaczenie orzecznictwa rotalnego dla wymiaru sprawiedliwości w Kościele. Przemówienie papieża Benedykta XVI do Roty Rzymskiej z dnia 26 stycznia 2008 roku.” *Ius Matrimoniale* 14(20):131-38.
- Góralski, Wojciech. 2010. „Presunzioni giuridiche nell’ambito del diritto matrimoniale sostanziale nel Codice di Diritto Canonico del 1983.” W *Iustitia et iudicium. Studi di Diritto matrimoniale e processuale canonico in onore di A. Stankiewicz*, t. 1, red. Janusz Kowal, i Joaquín Llobell, 327-46. Roma: Pontificia Università Gregoriana, Pontificia Università Santa Croce.
- Graziani, Enrico. 1986. „Essenza del matrimonio e definizione del consenso.” W *La nuova legislazione matrimoniale canonica. Il consenso: elementi essenziali, difetti, vizi*, red. Associazione Canonistica Italiana, 100-20. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
- Hendriks, Jan. 1999. *Diritto matrimoniale. Commento ai canoni 1055-1056 del Codice di diritto canonico*. Milano: Ancora.
- Hervada, Javier. 2000. *Studi sull’essenza del matrimonio*. Milano: Giuffrè Editore.
- Huber, Josef. 1977. *Der Ehenkonsens im römischen Recht*. Roma: Università Gregoriana Editrice.
- Lega, Michele. 1911. *Il matrimonio*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
- Marinelli, Danilo. 2016. *La prova presuntiva nella giurisprudenza rotale più recente in tema di esclusione della dignità sacramentale del matrimonio*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
- Mc Kay, Gerard. 2009. *Il matrimonio nel nuovo diritto canonico*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.

- Moneta, Paolo. 1990. „La simulazione totale.” W *La simulazione del consenso matrimoniale canonico*, red. Rafaelo Funghini, 45-56. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
- Navarrete, Urbano. 1993. „Matrimonio. Contratto e sacramento.” W *Matrimonio sacramento nell'ordinamento canonico vigente*, red. Associazione Canonistica Italiana, 91-112. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
- Pastuszko, Marian. 1982. *Całkowita symulacja małżeństwa*. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Sabbarese, Luigi. 2010. *Il matrimonio canonico nell'ordine della natura e della grazia. Commento al Codice di Diritto canonico. Libro IV, Parte I, Titolo VII*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
- Schöch, Nicola. 2012. „Le presunzioni legali nel matrimonio: in materia di consenso (can. 1096, § 2; 1101 § 1 e 1107 CIC).” W *Presunzioni e matrimonio*, red. Carlos Corral, i Velasio De Paolis. 171-80. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
- Stankiewicz, Antoni. 1998. „Concretizzazione del fatto simulatorio nel „positivus voluntatis actus.”” *Periodica* 87:257-60.
- Stankiewicz, Antoni. 2002. „La simulazione del consenso matrimoniale.” *Ius Ecclesiae* 14: 639-652.
- Vela, Luca. 1993. „Consenso matrimoniale.” W *Nuovo Dizionario di Diritto Canonico*, 288-95. Roma: Edizioni S. Paulo.
- Viladrich, Pedro-Juan. 2002. *Konsens małżeński. Sposoby prawnej oceny i interpretacji w kanonicznych procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Zuanazzi, Ilaria. 1990. „La prova della simulazione del matrimonio canonico con particolare riferimento all'esclusione del «bonum prolis» e del «bonum coniugum».” W *La prova della nullità matrimoniale secondo la giurisprudenza della Rota Romana*, red. Paolo Moneta, 197-228. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.